

מומחה קבע באחרונה שמצב השימור בספרייה שמחזיקה את אוצרות העם היהודי הוא "בינוני עד נמוך"

בערוב ימיו, העניק המלחין יוסף טל מתנה למדינה: את אוסף כתבי היד שלו. כשבנו בדק איך בית הספרים הלאומי שומר על המתנה, הוא ביקש שיחזירו לו את הכתבים, ומיד. הוא כנראה צדק: מומחה קבע באחרונה שסטנדרט השמירה והטיפול בספרייה שמחזיקה את אוצרות העם היהודי הוא "בינוני עד נמוך". לפחות יש לה מזל שלרמב"ם, בובר, ניוטון ואיינשטיין אין בנים נודניקים

ניר חסון 04.09.2009 02:08 עודכן ב: 22:34

ב"מחסן הנדירים", קודש הקודשים של בית הספרים הלאומי בקמפוס האוניברסיטה העברית בגבעת רם בירושלים, מצוי אחד מאוספי הכתבים החשובים בעולם. יש בו, בין היתר, כתבים וארכיונים מקוריים של אלברט איינשטיין, הרמב"ם, אייזיק ניוטון, סטפן צוויג, מרטין בובר ורבים אחרים. אלא ששני מומחים שביקרו שם לאחרונה, מונים שורה של ליקויים שעלולים לסכן את החומר יקר הערך הזה.

דו"חותיהם של שני המומחים נחשפו במסגרת הליך משפטי שבו דרש איתן טל, בנו של המלחין חתן פרס ישראל יוסף טל, לקבל לידי את כתבי אביו שנתרמו לספרייה הלאומית לפני מותו. בשנת 1996, כשטל האב היה בן 86, הוא נענה לבקשת מנהלת ספריית המוסיקה של הספרייה הלאומית, גילה פלם, לתרום את אוסף כתביו ויצירותיו, ואף חתם על הסכם לפיו תקבל הספרייה את כתביו, כ"מתנה ללא תמורה". לדברי בנו, איתן טל, ההסכם נחתם ב"פגישה בארבע עיניים, שרק שתיים מתוכן ראו. אבי היה עיוור כמעט לגמרי בשלב זה, כך שיש מקום לתמיהה מבחינתי לגבי החתימה של אדם במצבו, ללא נוכחות בן משפחה".

עשר שנים אחרי אותה פגישה, בעקבות פרסום ב"הארץ" על מצב השימור בספרייה הלאומית, החליט פרופ' טל, בעצת בנו, לפנות לספרייה ולבקש את האוסף בחזרה. היועצים המשפטיים של האוניברסיטה הסבירו ביושב לעו"ד אילן הקר, שייצג את טל, ש"לא קיימת שום עילה חוקית להשבת התרומה, לא לפי החוק ולא לפי האמור בהסכם".

כעבור שנה, ביוני 2007, ביקרה בספרייה חסיה רמון, מייסדת ומנהלת מעבדת שימור הנייר במוזיאון תל אביב, כמומחית מטעמם של האב והבן טל. רמון לא הזדהתה וביקשה לראות את האוסף כקוראת. הביקור הוליד דו"ח חריף על רמת השימור בספריית המוסיקה. בין היתר על כך ש"חלון אולם הקריאה היה פתוח וללא רשת, מצב זה מאפשר תנודות חריפות של טמפרטורה ולחות. כמו כן מאפשר מצב זה כניסת חלקיקי זיהום, גזים, ציפורים, חרקים, מכרסמים וזוחלים". עוד היא טענה כי "אין בנמצא מערכת בקרת מיזוג אוויר או מערכת בקרת לחות", וכי "הדפים היו מאוחסנים במצב אנכי, בקרטון לא מתאים, שעלול להגביר את רמת החומציות בנייר".

האוסף הופרד

בשנה שעברה נפטר טל האב ובנו, איתן טל, המשיך בהליך המשפטי. בית המשפט מינה מומחה מטעמו לבדוק את מצב האחסנה של האוסף, מנהל המעבדה לשימור נייר במוזיאון ישראל, מיכאל מגן. מגן ביקר בספרייה למוסיקה ובמחסן הנדירים במארס השנה יחד עם איתן טל ועם אנשי הספרייה הלאומית.

כבר בתחילת הביקור הסתבר שאוסף טל הועבר במפתיע מספריית המוסיקה, שנמצאה בשיפוצים, למחסן הנדירים. "אני רואה שהכתבים של אבא שלי יושבים בין בובר לבין איינשטיין, מכל האוספים של הספרייה למוסיקה, רק אבא שלי נמצא פה", סיפר טל. "אני גם רואה שכל שאר האוספים מאוחסנים בעמידה על המדפים ורק המסמכים של אבא מונחים בשכיבה, בצורה מרווחת, עם קרטונים חדשים ומדבקות. רק כשפתחנו את הקרטונים, ראינו בפנים את הכריכות הישנות והחומציות. פשוט עשו לנו הצגה, תרגיל של הונאה".

בספרייה הלאומית דוחים את הטענה ואומרים כי אוסף טל ואוספים אחרים מהספרייה למוסיקה הועברו בעקבות השיפוץ ובשל שיקולים של שימור והנגשה.

ואולם, גם מגן הרים גבה לנוכח מיקומו של אוסף טל ביום ביקורו, שהיה "מצוי על מספר מדפים ומרווח במקומו להפליא, שלא כדוגמת שאר הספרים והמסמכים הנדירים הדחוסים עד לעייפה בין המדפים", כתב בדו"ח שהוגש לבית המשפט.

מגן התריע על היעדרם של נוהלי חירום להצלת האוספים החשובים במקרה של שריפה. "האם יכולה הנתבעת להבטיח לבית המשפט שבית הספרים הלאומי הוא חסין להצפה או לרעידת אדמה, או לשריפה רחמנא ליצלן?" כתב מגן. הוא גם קובל על כך שהספרייה הלאומית מעולם לא ערכה "דו"ח מתקנים ונהלים", שהוא דו"ח סטנדרטי לכל ארכיון בעל ערך בעולם, המפרט את רמת השימור

במקום. בסיכום, כתב מגן על מחסן הספרים הנדירים: "הערכתי שסטנדרט השמירה והטיפול שנהגים הנתבעים באוסף טל הוא סטנדרט בינוני עד נמוך".
הוא גם לא חסך ביקורת מספריית המוסיקה (שאמנם היתה בשיפוצים בזמן הביקור): "האוסף נשמר בתנאים גרועים מתחת לכל סטנדרט מקצועי מקובל... המצב ששרר בארכיון גבל בחוסר מקצועיות ואי קיום נהלים בסיסיים אלו, עשוי להתפרש אף כהזנחה". בספרייה הלאומית טוענים מנגד, ש"הספרייה עשתה את המיטב על מנת לשמר את האוספים בכלל, ואוסף טל בפרט, בתנאים הטובים ביותר".
לטענת מנהלי הספרייה, מצבו של האוסף השתפר לאין ערוך מאז שהגיע לספרייה. בביתו של טל האב, "שכבו החומרים צפופים, מקומטים וללא סדר. עם הגיעו לספרייה עבר האוסף חיטוי, נארז מחדש, צולם וקוטלג בעלות כוללת של יותר מ-50 אלף שקלים".
בספרייה מבקשים לשים את אוסף טל בפרופורציה. לפני כשנה הוחל שם פרויקט לשימור דיגיטלי של אוספי המחלקה למוסיקה, כולל, בין היתר, מתקליטים עשויי פח משנות ה-30 גילי שעווה ואפילו תקליטים שנחרטו על צילומי רנטגן משומשים. במובן זה, אומרים בספרייה, אוסף טל הוא פשוט יחסית לשימור. אשר לתוכנית חירום, אמרו, זו נמצאת בשלבי הכנה.

האינטרס הציבורי

השופטת, אורית אפעל גבאי, לא הורתה לאוניברסיטה להשיב לטל את אוסף אביו. חוק המתנות, אינו מאפשר החזרת מתנה לנותן, והאב חתם על הסכם. טל אומר שהשופטת התייחסה בדיון גם לאינטרס הציבורי, לפיו השבת האוסף עלולה לפגוע ביקורת הספרייה ולגרום ליורשים אחרים לדרוש את אוספיהם. "האינטרס הציבורי האמיתי הוא שהאוספים של איינשטיין ושל בובר לא ייפגעו", אומר טל. "היוקרה של הספרייה אינה חשובה יותר משלומם של האוספים שעליהם היא שומרת".
בדיון מקדמי שערכה השופטת אורית אפעל גבאי לפני חודש, הושג הסכם לפיו ימונה מגן למפקח מטעם בית המשפט על שיפור תנאי האחסון של האוסף. בעוד שנה יוחלט על המשך הדיון בתיק, לאור התנהלות הספרייה על פי הוראותיו של מגן. גם טל יחליט כיצד להמשיך על פי התנהלות בשנה הקרובה. הוא עדיין לא מוותר על מיצוי ההליך המשפטי, אבל הוא מאמין שמאבקו הפרטי עשוי "לגרום לתחילתו של תהליך הבראה בספרייה הלאומית, אראה בכך תרומה חשובה לשימור התרבות".
באוניברסיטה העברית, האחראית על הספרייה הלאומית, אומרים כי בשנים הקרובות יוקם בניין חדש לספרייה הלאומית, במימון קרן "יד הנדיב", שיחליף את המבנה המיושן ויבטיח את עתידה של הספרייה. באוניברסיטה הסכימו כי תנאי האחסון בספרייה מחייבים שיפור, אבל, טענו, "הם טובים יותר מכל אלטרנטיווה אחרת הקיימת בארץ. הספרייה תמשיך לעשות כל שביכולתה כדי להשאיר את אוצרות התרבות של ישראל בגבולות הארץ, וכן על מנת לשפר את תנאי אחסונם ושימורם עבור הדורות הבאים".

בית הספרים הלאומי בירושלים. "ספרים ומסמכים נדירים דחוסים עד לעייפה בין המדפים"